

***Пароним* као логичко-граматички термин**

Јованка Радић

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО СЛАВЯНСКИМ ЯЗЫКАМ 2010 · 15-1

КОРЕЙСКАЯ АССОЦИАЦИЯ СЛАВИСТОВ · СЕУЛ

Пароним као логичко-граматички термин

Јованка Радић

(Institute for Serbian language in Belgrade, Serbia)

Термин *пароним* своје исходиште има у Аристотеловим логичким списима, односно у *Категоријама*, уводном спису *Органона*. У потоњим интерпретацијама Аристотелове категоризације појмова термин се ресемантизује и измешта из своје првобитне примене, тј. одузима му се фундаментална улога у опису природе језика, те се почиње везивати само за језичке форме. Висок степен неодређености овога термина присутан је и у савременој лингвистици, тј. лексикологији, али, упркос томе, *пароним* данас постаје прилично „модеран“ лингвистички термин.

У првом делу рада дајемо летимичан увид у покушаје дефинисања термина *пароним* у савременој филологији (лингвистици и теорији књижевности), а потом трагамо за смислом одредбе *паронимно* (*παρωνυμια*) у Аристотеловим логичким списима. У последњем делу рада повезујемо примарни смисао те одребе са данас актуелним појмовима *граматика речи* (*лексичка јединица*) и *семантичке приме/примитиви*.

1. Пароним у лингвистичким приручницима

У лингвистици XX века термин *пароним* је, као и у претходним периодима, имао врло неодређено значење, потом је био скоро потпуно потиснут, да би последњих деценија поново постао актуелан. Као илустрацију тога стања наводимо неколика примера.

1. Лингвистички лексикони из 70-их година XX века термин *пароним* (гр. *παρωνυμια* ‘уз-име, поред-имена’) доносе са значењима која припадају другим, уобичајенијим и одређенијим лингвистичким терминима.

1.1. У Енциклопедијском лексикону *Српскохрватски језик* бележимо термине *пароним* и *парономазија*.

Парониму се приписују два опречна значења: (1) „реч изведена од истог корена као и још нека друга реч: *плести* – *плот*, *вртети* – *вретено* – *врат*“, – што су значења која покривају термини „творба речи“ и „дервација“; (2) „речи које се облички подударају, али се разликују по значењу, често и изговору, акценту: *друга* ‘генитив од друг’, *друга*

‘другарица’“ (*Srpskohrvatski jezik: paronim*) – што су значења која покрива термин „хомоним“, односно „хомоформ“.

Термин *парономазија*, такође са два опречна значења, дефинише се као „говорна фигура“, или као „поређење на семантичком плану“ (Исто: *paronomazija*).

1.2. Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива Р. Симеона доноси термине *пароним* и *паронимија*, чије дефиниције такође указују на неразграниченост паронима од извођења речи и хомонимије.

Пароним се дефинише као „ријеч слична својим вањским обликом другој ријечи; ријеч изведена од исте примарне ријечи као и нека друга дана ријеч. Пароними су слични по облику али се разликују по значењу [ист. J.P.]“ (Simeon: *paronim*).

Паронимија се објашњава као „извод из друге ријечи“, „изведеница“, „стилско средство (фигура); састоји се у повезивању ријечи изведених из истих коријена“ (Исто: *paronimija*).

1.3. Имајући ово у виду, разумљиво је што термина *пароним* нема у Енциклопедијском речнику модерне лингвистике (Kristal 1988).

1.4. Савремена лексикологија покушава изнова оживети овај термин, редефинисати га и придати му стабилнији смисао. Да се у томе није далеко одмакло, говори, на пример, то што Рајна Драгићевић, аутор недавно објављене *Лексикологије српског језика* (Драгићевић 2007) не даје дефиницију паронимије (исп. „Дефиниција хомонимије“, 320), већ „Покушај дефинисања паронима“ (309). Она запажа да је и најуопштенија дефиниција паронима („лексеме које имају сличну форму и слично значење (нпр. *новинар* – *новинарски*, *љубитељ* – *љубимац*)“, која почива на терминима „слична форма“ и „слично значење“, недовољно јасна јер „није [...] сасвим јасно шта се подразумева под сличном формом паронима, а још мање је једноставно утврдити шта је слично значење“ (Исто).

Из прегледа литературе датог у овом приручнику показује се да је интересовање за паронимију нарочито оживело пред крај прошлог века, и то углавном у руској лингвистици (в. Исто: 313-314), где је сачињено и више једнојезичних речника паронима.¹ Иако се наш аутор опредељује за дефиницију О. В. Вишњакове, према којој су пароними „истокорене лексеме које припадају истој врсти речи, имају слично значење, имају исту појмовно-логичку саодносност и које нису узајамно заменљиве у истом контексту“ (Исто: 313), – она у закључку износи две сасвим утемељене дилеме: (1) зашто се паронимија посматра као однос између две

¹ О појачаном интересовању за паронимију сведочи и то што је на Филолошком факултету у Београду недавно одобрена тема за израду докторске дисертације која се тиче паронимије.

лексеме; и (2) како је могуће да су пароними „увек једнозначни“, а да је „апсолутно искључена заменљивост једног паронима другим“ (Исто: 320). Аутор, отуда, своја разматрања често сумира запажањима која одговарају формулацији „Многа питања, међутим, остају без одговора“ (Исто: 313).

1.5. На потпуну десемантизацију термина *пароним* упућује и дефиниција *парономазије* у теорији књижевности, тј. њено свођење на „игру речи“. Примера ради, у „Речнику књижевних термина“ (Роровић 2007) *парономазија* се одређује као „стилска фигура помоћу које се речи различитог значења повезују по звучној сродности“, уз напомену да се она данас „изједначава са игром речи или каламбуром“ (исп. и погрешку у тумачењу значења изворног термина: „гр. *paronomasia* – једнакозвучност различитих имена“, Исто).

II. Одредба паронимно у Аристотеловим „Категоријама“

Чини се да би до разумевања ових појава, али и до прецизнијег одређења термина *пароним*, било могуће доћи увидом у дефиницију тога термина у класичном грчком извору, с једне, и увидом у његову примену у истом извору, са друге стране.

2. Дефиниција. Појам *пароним* чини важан сегмент појмовног апарата у Аристотеловим *Категоријама*.² Прва глава тог списка посвећена је дефинисању израза *ὁμωνυμῶς* (истоимен, хомониман), *συνωνυμῶς* („суимен“, синониман) и *παρωνυμῶς* (паронимно, „паимено“),³ што само собом говори да су ови лингвистички термини по пореклу логички.⁴ Преносимо дефиницију паронима у три српска превода Категорија:

² Супротно очекивањима, овога термина нема у савременим речницима филозофских појмова (в. Rіз 2004, *Rečnik filozofskih pojmova*).

³ Примарно значење грчке творенице *παρ-ωνυμῶς* је „придјевак, презиме, надимак“ (Gorski, Majnarić 1976), што показује да српско *през-име* и старогрчко *παρ-ωνυμῶς* имају исти тип творбено-семантичке структуре. Примарни смисао лексеме *παρ-ωνυμῶς* (презиме) је могао бити мотивисан двоструком повезаношћу имена и презимена: (1) парадигматским односом имена и презимена (*Петар* : *Петр-ов-ић*), и (2) синтагматском везом личног имена и презиме (*Петар Петров/ић*, *Милан Петров/ић* и сл.). На другој страни, секундарни, логичко-граматички смисао одредбе *παρ-ωνυμῶς* (паронимно) почива првенствено на парадигматском односу имена-појмова и паронима. Име-појам и *пароним* (у логичко-граматичком смислу) у непосредну везу не ступају на синтагматском плану: у везу ступају „падеж имена“ (кад су у питању именице, у старогрчком језику обично акузатив, в. Дукаћ 2003: 208, 214) и пароним (исп. српско *песму певати*, *бол боловати*, *рат ратовати*, *тужбом тужити*, као и спојеве *грми гром*, *киши киша*).

⁴ У Категоријама се и синоним и хомоним примењују, и објашњавају, као логички термини, са значењем битно друкчијим од оног које им приписује савремена лингвистика. Изгледа да је и њихово потоње значење профилисано у коментарима уз преводе Категорија (в. Кат. 1970:46). Познато је да коментари донесени уз старије преводе класичних списа на савремене европске језике бивају експлицитно или

2.1. Према једном преводу (Кат.1954: 15) одељак о парониму гласи: „П а р о н и м и м а се називају све оне ствари које носе назив према неком другом имену, разликујући се од њега граматичким обликом, као, на пример, *граматичар* – од *граматика* и *храбар* – од *храброст*”.

2.2. Други превод (Кат.1970: 5) доноси нешто другачију дефиницију: „‘пароними’ се зову ствари које се разликују од неке друге ствари у падежу, и по њеном имену се називају. Тако се граматичар назива по граматички, а храбар човек по храбрости”.

2.2.1. Овај термин (као и термине *хомоним* и *синоним*) прати преводиочева напомена, тумачење према коме се пароними „налазе на средини између хомонима и синонима и учествују и у једнима и у другима“ (Исто: 46).

2.3. Поред осталих разлика, у трећем преводу (Кат.2008:1а 10-15) се доноси и ново термилошко решење: „*Паименим* се назива оно што се разликује на основу промене речи /рѣсѣн/, али по нечему има назив с обзиром на неко име, ако се граматичар назива по граматички а храбар човек по храбрости.”

2.3.1. У напмени се скреће пажња да је *πίσις* (падеж) повезано са *πίτω* (падам), са чим је у вези и латински калк *cassus* (у изворном смислу ‘промена „имена“ и глагола’), у ком се смислу *πίσις* „природно везује за парониме“ (Исто: фус. 4).

3. Пароним и појам (примена одредбе *паронимно*). Уочљиве су суштинске разлике између наведених дефиниција овог термина из I поглавља, и смисла са којим се исти тај термин примењује у основном делу текста (в. Кат. 1954: V-VIII), пре свега у анализи *квантитета*, *релатива* и *квалитета*. Тамо *пароним* стоји у опозицији са појмом *појам*, оним што се у логици, наредо са судом и закључком, означава као основни облик мишљења. Изгледа да је накнадна релативизација *паронима* допринела да се релативизује и сам појам *појам*, те да се у једном периоду наметну уверења да „појам не постоји као одвојен и самосталан предмет мишљења”, да „има више фиктивно и исконструисано постојање” (J.St.Mill, према Šešić 1983: 134).⁵ У овом је контексту важно подвући и то да је категоризацијом било обухваћено оно „што се изриче ван икакве везе“ (Кат. 1954: II,IV), што су појмови, а не и оно што се „изриче у

имплицитно укључени у нове преводе истих тих списа. Један од наших преводилаца напомиње да су оригинални Аристотелови списи, посебно они логички, сами по себи толико згуснути да свако превођење подразумева, у ствари, тумачење: „ако сам превод Органона није истовремено и једна врста коментара, он је промашио свој циљ, јер не може бити довољно разумљив“ (Исто: XLI).

⁵ Свакако су овакви ставови допринели томе да и у лингвистици превладају уверења да „дефиниције речи као ‘јединице значења’ или ‘ознаке појма’ нису од користи, због неодређености самог појма ‘појам’ и њему сличних” (Kristal 1985: *reč*).

вези“ (Исто: 15), тј. у говору,⁶ где се пароними и потврђују. Чини се да је дистинкција *појам* – *пароним* по суштини исто што и Сосирово (F. de Saussure) разликовање језика и говора, односно „изолованог појма“ / оног „што живи у менталној ризници“ и „језичког облика“. Сосир запажа да се „у језику реализују само изоловани појмови који чекају да буду стављени у међусобни однос да би мисао добила своје значење“ (Sosić 2004: 98), док се говор састоји „у потврђивању везе између два појма који постоје као језички облици [ист. J.P.]“ (Исто). Остао је, међутим, нерешен проблем односа „изолованог појма“ (позитивни ентитет) и његовог језичког израза, односно, језичке јединице која га заступа (в. Радић 2007а: 116-118).

3.1. Дакле, појам *пароним* се у основном делу текста (V-VIII гл. Категорија) супротставља појму *појам*, одваја говорне изразе својстава субјекта („парониме“) од појма. О томе шта је за аутора основног дела *Категорија* био заправо *пароним*, најбоље говоре примери употребе.

3.1.1. У оквиру категорије *квалитета* (VIII гл.) повлачи се јасна разлика између „квалитета“ (појмова) и „квалитатива“ (њихових паронима): „квалитативима пак назива се оно што се тако на основу квалитета зове паронимно, или на неки сличан начин“, а „у већини, или готово у свим случајевима, говори се о квалитативима [квалитетима, J.P.] паронимно; на пример, од квалитета *белина* – квалитатив *бео*“, од *праведност* – *праведан*, од *врлина* – *ваљан* (Кат. 1954: 36). У овом се поглављу помињу и квалитативи који се „не изричу паронимно ни према каквом квалитету“, јер за те квалитете „нема имена, као што га има за знања према којима се они по стању називају“ (нпр. *боксер* и *рвач*, појмови „стања“, називи за лица према ономе што знају, што су у стању да раде). У том је смислу скренута пажња на парониме који се, као „квалитативи *онај ко има природну способност за тркача* или за *боксера* [,] не изричу [...] паронимно ни према каквом квалитету“ (36), према којима у језику не стоји одговарајући појам квалитета, тј. не постоји назив за лице према „могућности“ или предиспозицији.⁷ Чини се да ово запажање може указивати на разумевање да пароними постоје пре, и независно од појмова.

⁶ Запазили смо да су у *Категоријама*, у поглављима за која се или зна, или претпоставља да не припадају Аристотелу (в. Радић 2007), на ранг појма уздигнути бројни говорни изрази („нешто од два лакта“, „граматичко“, „у Ликеји, на тргу“, „јуче, лане“, „обувен је“, „бива сечен“ и сл., Аристотел 1954: 17). Укључивање несамосталних лексичких, а потом и граматичких речи у свет појмова допринело је да се значење појма *појам*, изграђено у античкој филозофији, потпуно разгради. Тако се према једном универзитетском уџбенику логике (Šešić 1983: 162) у „релационе појмове“ убрајају „појмови“ *исти, једнак, супротан, на, од, испод, изнад, и, или, ако, онда*, као и елементи математичких релационих израза, типа +, <, =, >, ≤ и сл.

⁷ Наведена тумачења би могла указивати на типолошке промене у старогрчком језику, на губљење разлика између две врсте квалитета, тј. назива лица: по својству (предиспозицији за нешто, нпр. за бокс) и по стању (*боксер*), што одговара разлици између „могућег“ и „делотворног“ постављеној у

Овоме могу бити супротстављена запажања да се понекад, „иако постоји име за квалитет, његов квалитатив не изриче паронимно према њему; на пример, од квалитета *врлина*, гласи квалитатив *ваљан*“ (Кат. 1954: 36), што је примена термина *пароним* сагласна са дефиницијом из I главе (исп. „оне ствари које носе назив према неком другом имену“), и може бити траг накнадних, неауторских интервенција у тексту. Чини се да су неки од интерпретатора (редактора) Аристотелових „Категорија“ схватили да појам постоји пре паронима, а не обрнуто. Они, изгледа, нису разумевали да долазак до појма подразумева развојни процес (в. Vigotski 1996), и да знатан број појмова подразумева више различитих паронима (нпр. у српском језику појам *дебљина* као парониме окупља придеве *дебео* и *танак/мршав*, или *величина* придеве *велики* и *мали*, *висина* – *висок* и *низак*, док опозитни појмови *већина* и *мањина* стоје у паронимном односу са опозитним прилошким паровима: *много* ‘већи број’/више → *већина* и *мало* ‘мањи број’/мање → *мањина*),⁸ да сам појам почива на њиховом односу, те да његово конституисање (његово „име“) не мора, неретко и не може бити и сазвучју са свим својим паронимима.

3.1.2. У *Категоријама* се експлицитно указује и на паронимни однос глагола са појмовима „положаја“ и „стања“. У оквиру категорије релатива (гл. VII) објашњава се однос између *лежање* и *лежати*: појашњава се да је *лежање* „положај“, дакле, појам из рода релатива, док „радње *лежати* или *стајати* или *седети* саме нису положаји [нису појмови], већ се положајима називају п а р о н и м н о” (Кат. 1954: 28), и сл.

„Метафизичи“ (в. фус. 15). Чини се да су те појмовне разлике морале бити познате аутору категоризације, али не и онима који су након неколика века редиговали његове текстове. Судећи по српским преводима, „својство“ и „стање“ (родови квалитета, гл. VIII) су и у уводном делу тога поглавља остали недовољно разграничени (исп. „Својства су и стања, док стања не морају нужно бити и својства. Јер, они који имају својства јесу и диспоновани на одређени начин према њима, док они који су диспоновани, не морају увек имати и својство“, Аристотел 1954: 33). Разлика између „својства“ и „стања“ би могла одговарати разлици између агенса који је предиспониран за неку радњу, „судбином, способнишћу или неопходношћу, без обзира на то да ли се ова радња остварује или не“ (nomina agentis са суфиксом –*τηρ*, чије трагове чува потврђено *γνωστήρ* ‘познавалац, јамац, сведок’) и агенса као „поседника остварене радње или радње која се остварују“ (nomina agentis са суфиксом –*τωρ*, попут *ἰστωρ* ‘зналац, стручњак, вешт у нечему, судија’) (према Грковић-Мејџор 2006: 88). Овим се примерима (напореда са глаголима *οἶδα* – *γινώσκω*, којима одговара прасл. *věděti – *znati), који су већ у класичном грчком примењивани и синонимно (нпр. у значењу ‘сведок’), илуструју промене везане за прелазак од активног на инактивни језички тип (Исто: 85-96). Изгледа да се трагови тих разлика данас препознају у српским лексемама *ученик* – *учењак*, *гледалац* – *видовњак* (исп. мађарско *tudos* ‘онај који је способен да прима знање’, тј. *ученик*, и *tudományos* ‘онај који је примио знање, који зна’, тј. *зналац*, *учењак*).

⁸ О семантичко-синтаксичким карактеристикама придева *висок* и *велики* в. Ivić 2006. У контексту наше теме посебно је занимљиво разликовање „апсолутног читања“ оваквих израза с једне, и њиховог „синтаксичког читања“ са друге стране (в. Исто: 79-80), што асоцира на разлику између *појма* (исп. „што се изриче ван икакве везе“) и *паронима* (исп. што се „изриче у вези“ – в. т. 2). То су, међутим, питања која завређују издвојену пажњу.

3.1.3. Примена тремина *пароним* показује да то нису „ствари које носе назив према неком другом имену” (I гл.), не у формално-граматичком смислу: пароними не морају бити истокорени са појмовном речју, и нису појмови. Јасно је и да један појам може имати, и обично има, више паронима, те да примери *граматичар* и *граматика* (или *храбар човек* и *храброст*), наведени у I гл. *Категорија* као илустрација паронима, нису у паронимном односу, већ су засебни појмови. Судајући према српским преводним еквивалентима примера датих у оквиру дефиниције паронима ваљан је само пример „*храбар* – од [тј. према, J.P] *храброст*” (Кат.1954). То говори и да би се паронимима појмова (именица) *граматика* и *граматичар* у српском језику могли сматрати придеви *граматички* (: *граматика*), односно *граматичарски*, *граматичарев* (: *граматичар*). Овде се при превођењу морало водити рачуна о дистинкцији која се у *Метафизици* поставља између „оног по себи“ и „прилученог“ (акциденталног), према којој је једно „с једне стране прилучено а с друге по себи“: нпр. *Кориск* и *то образовано* (тј. *образовање*) → *образовани Кориск*, одакле произилази да је „на неки начин“ *образовани Кориск* = *Кориск* (Мет.2007: 1051b15-35). Јасно је, стога, да пароним од *храброст* /„(то) храбро“/ није *храбар човек*, већ придев *храбар*, реч која живи само у вези, у синтагмама типа *храбар човек*.

3.2. Дакле, пароними су зависне, или зависно употребљене јединице којима се у говору исказују својства ствари, начини, односи, тј. све што се у говору приписује „стварима“ као „субјектима“ (нпр. *добар човек*, *сама жена*, *плаче* дете). Та својства могу бити одвојена (апстрахована) од субјекта и опoјмљена, као *доброта*, *самоћа*, *плач/плакање*, или пак издвојена и враћена свом имаоцу као квалитативни назив (*добричина*, *самац*, *плачљивко*), као изолована мисаона јединица, тј. појам. Односно, кад је дата језичка јединица израз својства одређеног субјекта, када, како би казао Аристотел, изражава оно што је садржано у неком субјекту као у свом „телу” (*бео* – снег, *седим* – ја, *иду* – деца), или када, попут именичких падежа (*на тргу*, *кров куће*) и придева изведених од именица (*граматички*, *дрвен*, *Петров*) изражава неки однос, – она тад није појам, већ је или пароним појма, или „падеж“ имена: *Тај је добар*, *Дете плаче*, *То је Петрово*, *То је на тргу*. То би се најјасније дало илустровати примером именице-појма *љубав*, према коме паронимно стоји глагол *волети* (*волим неког* ‘осећам *љубав* према неком’).

3.2.1. Све указује на то да разлика између појма и паронима почива на разлици између оног што свој пуни смисао (опште значење) има и онда кад се изрекне „ван икакве везе“ (*човак*, *вбрац*, *бело*, *добро*, *белина*, *певање*, *певач*, *рука*, *мишљење*, *читање* и сл.), и оног што се увек „изриче у вези“, што свој смисао увек добија у контексту (*човечан* – поступак, *бео* – капут /

снег / камен, бела – коса / раса / кафа,⁹ белети – платно, добар – човек / пут / аутомобил, нева дете / птица / славуј, ручни – пртљаг / сат / девер, мислим (ја), помисли (ти), (ја) читам – писмо / књигу / са длана, и сл.), – тј. између независних и зависних лексичких речи и облика.

Реч је о разлици између именица или именичке, појмовне употребе речи, с једне, и придева (прилога) и глагола, односно придевске, прилошке и глаголске употребе речи, с друге стране. Неразликовање појма и паронима, односно „имена“ (придевска употреба речи) и „појма“ (именичка употреба исте речи) могло је, поред осталог, допринети и појави неадекватних тумачења самих Аристотелових категорија, према којима је супстанција (или бивство)¹⁰ „најважнија јер је носилац – субјекат својства, док су осталих девет п р е д и к а т и или ознаке супстанције и називају се акциденцијама [ист. Ј.Р.]“ (Савић и др. 2003: 80, в. Радић 2007: 719). Супротно овом, у V глави Категорија (глава посвећена супстанцији) недвосмислено се појашњава да само „бело, које се налази у неком телу као свом субјекту, ставља се као предикат уз субјекат (јер се тврди да је тело бело), док се појам белага никад не може ставити уз тело као свој предикат“ (Кат.1954: 2b). Дакле, „предикат“ може бити само пароним „имена“, тј. придев бео, док име-појам из категорије квалитета (бело ‘белост’) никада не може бити предикат. То исто вреди за сваки однос пароним – појам (нпр. летети, лети ... – летење): пароним лети „ставља се као предикат“ уз субјекат (Птица лети), док се летење (појам из категорије релатива) „никад не може ставити уз тело као свој предикат“ (*Птица је летење), и то независно од тога да ли се тај појам именички и граматикализује (као у српском језику), или не.

3.2.2. Грчки израз појма бело често се преводи управо наведеним обликом, тј. придевом у облику ср. рода, ређе и именицом белина (в. Кат.1954), а пароним овог појма („имена“) придевом у облику мушког, или и средњег рода (бео, бело). Овакви поступци преводилаца, али и друге језичке датости, указују на то да се чисти, тј. од „тела“ потпуно апстраховани појмови квалитета (нпр. бело, црно, црвено, жуто, светло, бистро, добро, зло и сл.) у српском језику уобичајено изражавају обликом придевског неутрума (исп. „навукло му се бело на очи, није свестан шта ради“, „никад два добра“, „голо добро“, „ни се у добру понеси ни у злу поништи“, РСАНУ: бео – 17, добро¹ – 1), тј. не подлежу додатној (суфиксалној) именичкој граматикализацији. Са овим се може повезати појава да „средњи род придјева без члана“, дакле, без икаквих формалних обележја, и у старогрчком језику, посебно у Платоновим текстовима, „означава апстрактне појмове“, тј. „има посве опћенито значење“ (Dukat 2003: 196). Апстраховани квалитети се у српском језику изражавају и именицама на –ост (исп.

⁹ О значењима и развоју значења придева бео у српском језику в. Ivić 2000: 29-62.

¹⁰ У новом преводу Аристотелових списа на српски језик гр. ουσία се преводи са бивство (нпр. Кат.2008), уместо доскора преовлађујућег супстанција (лат. substantia, суштина).

РСАНУ: *радост, жалост, пакост*, или књишко *белост*, које се, напореда са *бело*, користи у Кат.1970), *–ота, –оћа, –ина* итд. (исп. *врлина*, уз књишко и индив. *врлост, врлота, врлоћа*, РСАНУ), али овакве творенице уз квалитет најчешће подразумевају и квантитета (в. РСАНУ: *бео*, 17 *ђ, ж; белина; црнина*), или и релације (исп. „*врлина људска*“, „*врлине Србске*“, РСАНУ: *врлина*).

4. Пароним, „падеж“ и „именица“. На смисао паронима посредно указује и разлика коју у спису *О изразу* Аристотел прави између „именице“ (име-појам) и „падежа“: облици типа „*Филона, Филону*, и све слично томе... нису именице већ падежи именице“ (*О изр.*2008: 16b1), као што ни „*био је здрав* или *биће здрав* нису глаголи, већ падежи глагола“ (Исто:15-17). Како смо видели, повезаност „падежа“ и паронима се назначава у два превода дефиниције паронима („ствари које се разликују од неке друге ствари у падежу, и по њеном имену се називају“, „оно што се разликује на основу промене речи, али по нечему има назив с обзиром на неко име“, в. 2.3.1).¹¹ Полазећи од свега реченог, јасно је да би се и ови изводи могли протумачити као схватање да појмовима *здравље* и *певање* „називамо“ оно са чим су у нашој свести (или у нашем језичком осећању) повезани „падежи“ *био је здрав* или *певаће* (в. фус. 3), односно пароними *здрав* или *испеван*. На овакав се однос у истом тексту (16b20-25) и експлицитно указује: „глаголи, уколико се говоре сами за себе, јесу имена и означавају нешто – јер онај ко их изговара зауставља своју мисао а слушалац је у миру – али још не означавају да *јест* или *није*, јер ‘бити’ или ‘не бити’ нису знак ствари па ни ако се каже голо ‘биће’ /τό ὄν/. Јер оно само није ништа већ призначује неки сатав који није могуће замислити без тога што је састављено.“

4.1. А. Белић (1958: 268) је на сличан начин објашњавао односе између и придева и глагола као речи које су и граматички и семантички зависне, с једне, и именица као „предметних“, граматички и семантички независних речи, са друге стране: „Ако узмемо какав придев (*бео, црн, градски* и сл.) или какав глагол (*пливати, тући, радити* и сл.), ми их не можемо замислити без предмета чији су они саставни делови;¹² ако хоћемо да им дамо карактер општи – или, како се обично вели апстрактни – ми их морамо поименичити: *пливање, туча, рад* и сл.; *белина, црнина, ‘градскост’* и сл.“ На ову разлику може упућивати и запажање да придеви

¹¹ Могло би се рећи да и падеж и пароним на језичком (парадигматском) плану на неки начин стоје уз име (или *поред имена*), те да се сличност њиховог парадигматског статуса показује и на синтагматском плану, у могућности њихове међусобне заменивости (исп. *кућни кров / кров куће*).

¹² Слично овом, Е. Сапир (1992: 29) је у лично неутралном глаголском облику („инфинитив“ типа */to/ sing*) видео јединицу која нема пун, „неспутан облик правог концепта“, јер „лелуја“ између контекстуално ограничене форме и концепта, због чега се осећа да око ње „лебди нестална измаглица додатних вредности“.

велики и *висок* превасходно функционишу „као квантификатори или интензификатори онога што именица својим лексичким значењем исказује (уп. *висока цена, велика брука* и сл.)“ (Ivić 2006: 76, в. 79-80).

5. Јасно је да би се дефиниција паронима из I главе Категорија могла протумачити у складу са смислом који се овом термину придаје у основном делу текста: то је оно (*оно* у говору, она „ствар“ /реч, облик/ у говору) што стоји према неком „имену“ (појму), што се њиме опојмљује и његовим се именом назива. Оно што је потпуно погрешно, јесте тумачење према коме пароними не стоје у односу према појму, већ се „налазе на средини између хомонима и синонима и учествују и у једнима и у другима“ (Кат.1970). Погрешно је и тумачење да „пароними остају скрајнути у овом Аристотеловом језичко-онтолошком раму теорије предикације [целина о *сихониму, хомониму* и *парониму*, J.P.], готово као успутна напомена“ (Кат.2008: фус. 5). Како смо већ истакли, ни један од ових термина се не тумачи формално(граматички), као у савременој лингвистици (исп. *хомоформ, хомограф*), већ логичко-граматички, тј. у контексту Аристотелове теорије „полисемичног јединства дискурса“ (Исто).

5.1. Све ово може указивати на схватање да и *пароним* и *падеж* подразумевају некакво „падање“, тј. неки вид слабљења (или „падања“) појма као изоловане менталне јединице – процес у коме се, напореда са формалним променама речи (говорни израза), разлажу и остали елементи појма, „мњење“ („мисао“/значење) и „предмет“ (в. Кат.: 4а35-46), тј. ослобађају се његови лако „покретни“ елементи. Дакле, супротно паронимима и падежима, појмови подразумевају процесе збирања, систематизације и генерализације. То би могло одговарати начину на који се језик (*langue*) претвара у говор (*parole*), што је централно нерешено питање у лингвистичкој теорији Ф. Сосира (в. Sosir 2004: 98). У односима појма (реч-појам или израз-појам), на једној, и „падежа“ и паронима на другој страни, могу бити скривени одговори на питања о начину на који се у говору „изоловани појмови“ покрећу и доводе „у међусобни однос“, тј. о начину на који се потврђује веза „између два појма који постоје као језички облици“ (Исто).

III. Пароним и „граматика речи“ (/„лексичка јединица“)

6. Повезаност појма, паронима и падежа врло је блиска оном што Л. Витгенштајан (1969) назива *граматиком речи*, или оном што је *лексичка јединица* у савременој лингвистици (в. Грковић 2006: 85).

6.1. Наиме, према Аристотеловим појмовима *појам*, *пароним* и *надеж*, стоји Витгенштајнов (L. Wittgenstein) термин „примена“ речи, при чему он, бар на формалном плану, не издваја *појам* (име) од осталих случајева *примене речи*: „Ми не анализирамо феномен (нпр. *мишљење*), већ појам (нпр. појам *мишљење*) и, према томе, примењивање једне речи. Тако може да изгледа да је оно чиме се ми бавимо номинализам. Номиналисти греше у томе што све речи тумаче као имена, дакле не описују у ствари њихову примену, него дају тако рећи папирнато упутство за такав опис“ (Vitgenštajn 1969: т. 383).¹³ Према њему, појам се рађа на темељу, и након примене речи, и њему припадају сви они елементи на основу којих се сам појам гради („доводи до свести“), све језичке јединице које се у вези са датим појмом примењују: „онога ко [...] појмове [*правило, једнообразност, једнакост*] још не поседује ја ћу помоћу *примера* и *вежбања* учити да те речи употребљава. [...] Ту се ни једна реч не објашњава сама собом, не ствара се логички круг“ (т. 208). Витгенштајн објашњава да се и „психолошки појмови“ типа *бол, сећање, брига, страх, вера* или *веровање, нада* или *надање* (стр. 223-231) граде у контексту, након дужег или краћег периода „примене“ глагола и са њима повезаних спољашњих манифестација, укључујући и узвике (*боли ме / јао, болеће ме; бојим се; сећам се; верујем, веровао сам* итд.): „Ми говоримо, употребљавамо речи, а тек касније стичемо слику о њиховом животу“ (стр. 248).

Стога, једном појму не одговара (једна) реч, већ „граматика речи“ (нпр. *јао* (узвик, сваки други израз бола), *боли ме, болеће ме, бол, зубобоља*, и сл.). Због тога је и целина значења оваквих речи неухватљива, јер ми нисмо у стању да „целокупну примену речи [...] схватимо одједном“ (т.191), да се сетимо свих њених могућих примена. Њихова примена углавном почива на некој врсти „подразумевања“ једног утврђеног смисла, јер се „подразумевањем унапред одређују прелази“ (т. 189), при чему се не поставља питање да ли тај „утврђени смисао“ бива повезан са неким („утврђеним“) изразом.

6.2. Запажа се и да границе применљивости таквих речи не могу бити повучене. Могао би се формулисати став да се слика о животу речи које нису називи материјалних предмета, већ су у неком смислу апстраховане из њих, претвара у појам, у некакву „средњу вредност“ која се не мора везати за одређен језички облик, нити се мора именички граматикализовати. Са овим је у вези и запажање да „у језику већ много шта мора да буде припремљено да би пуко давање назива имало смисла. И кад говоримо о томе да неко даје име [своме] болу [нпр. *зубобоља*], оно што је унапред припремљено јесте овде граматика речи 'бол'; она указује на положај на који ће ова нова реч бити постављена“ (т. 257).

¹³ Јасно је, међутим, да би се и овај извод могао протумачити као схватање да у читавој „граматици речи“ (међу свим „случајевима“ примене) управо „имена“ имају посебан статус, да би се могло говорити о разлици између „имена“ (именица) и „не-имена“.

6.3. Из свега овога би се могао извести закључак да над „граматиком речи“, као и над паронимом и „падежом“, стоји појам. Разлика је, изгледа, само у томе што је Аристотелов појам везан за „именицу“ (име-појам), за одређен језички облик који се, изолован и ухватљив, уздиже над паронимом и „падежом“, – док је Витгенштајнов појам некаква апсолутно метафизичка, неухватљива вредност утопљена у „граматику речи“.

IV. Пароними и „семантичке преме“

7. Чини се да суштину онога што је у Категоријама називано *пароним* добрим делом покрива и нови лингвистички појам „semantic primes“, односно „семантички примитиви“, тј. „семантичке преме“ (В. Ј. Апрејсан, А. Вјежбицка),¹⁴ што још једном показује степен утемељености и важности класичних појмова. Разлика између *паронима* и *семантичког примитива* је превасходно у томе што Аристотелов пароним подразумева двосмерно кретање, од паронима (или „примитива“) ка појму (*добар, добра, добро* → добро, доброта; *знам, знао сам, знаћу* → знање; *волим* → љубав), и од појма ка парониму (граматика → *граматички*, граматичар → *граматичарски, граматичарев*), док се примитив, изгледа, везује само за пут одоздо – навише, од семантичког примитива („реч која не допушта даљу семантичку редукцију“) до „семантички сложеније речи“ (в. Ristić, Radić-Dugonjić 1999: 23). Поред осталог, битна разлика је и у томе што „примитиви“ нису разграничени од појмова, што се одређују (и схватају) као „појмовни примитиви“ (в. Грковић-Мејџор 2006: 93), као „базични концепти“ (в. Драгићевић 2007: 102) или „појмови који се поимају непосредно“ (в. Ristić, Radić-Dugonjić 1999: 23), – док су Аристотелови пароними повезани са „падежом“ и недвосмислено искључени из света појмова.

7.1. У оквиру Аристотелових термилолошких дистинкција између повезаних појмова „начело“ (αρχή) и „узрок“ (αἰτιον), термину „семантичка прима“ би одговарао један од више смислова „узрока“, и то у сфери оног што је „облик или праузор, тј. одредба суштине и родови“ (Мет.2007: 1012a25), што је, у ствари, сфера мишљења и језика. Говори се о „узроцима“ који стоје у следу, и прелазе из једног вида у други, нпр. „као што је узрок грађења градитељ или градитељ који *гради*“ (Мет.2007: 1014a10). Поред краћих једночланих или двочланих изданака, у српском се језику из истог језгра („узрока“) издвајају и два дужа низа „узрока“, који би се упрошћено могли представити као: (1) Х гради нешто, *градих*... →

¹⁴ О појму (универзалних) *семантичких прима* или *семантичких примитива* у теорији „природног семантичког метајезика“ в. Ristić, Radić-Dugonjić 1999: 23-27, Ivić 2006: 67, Грковић-Мејџор 2006: 93, Драгићевић 2007: 101-102.

градња..., градитељ → *градитељски* → градитељство; (2) X *гради нешто*, нешто је *грађено*... → грађење..., грађевина → *грађевински* → грађевинар → *грађевинарски* → *грађевинарство*.¹⁵ Овај упрошћен приказ, са изостављеним „падежима“ и многим изостављеним паронимима и појмовима, указује на тесно јединство свих поменутих термина, тј. на могућност да сви они буду обухваћени низом узрока (*појам, име, пароним, падеж, семантичка прима*) или скупом узрока и последица (*лексичка јединица / „граматика речи“*) „узрока“.

*

Изгледа, дакле, да су преводи и коментари изворне дефиниције паронима одредили разумевање и употребу тога термина у наредним епохама. То је могло допринети да се *пароним* помеша са другим лингвистичким терминима, да остане термин који се стално изнова пуни и празни, тј. да престане бити појам у правом смислу те речи и да не одигра значајнију улогу у развоју лингвистике. Неспорно је једно: релативизацији овог појма допринели су неутемељени коментари уз преводе изворног текста, попут оног да се пароними „налазе на средини између хомонима и синонима“ (Кам.1970: фус. 4). Питање је, дакле, да ли се на оваквим темељима, који се препознају у већини савремених одређења овог лингвистичког термина, може усагласити било каква општија дефиниција. Изгледа да би темељно редеофинисање термина *пароним* и повратак његовом изворном значењу или повезивање са новим лингвистичким појмовима (нпр. *лексичка јединица* или *семантичка прима*, в. Ivić 2006: 67), могло допринети његовом јаснијем теоријском утемељењу. То би допринело и да се лингвистичка истраживања усмере на односе између појмова и њихових паронима, а усмерење на појмове би могло дубље осмислити и знатно проширити поља лингвистичког деловања. Ако до тога не би дошло, најбоље би било да се и у лингвистици (као у филозофији) одустане од термина *пароним*.

Л и т е р а т у р а

Белић А. (1958), *О језичкој природи и језичком развоју*, I књига, Нолит, Београд.

Грковић-Мејџор Ј. (2006), „Знати и семантички примитив “знати” у дијахроној перспективи“, *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*, САНУ, Одељење језика и књижевности, књ.1, Београд, 85-96.

¹⁵ Ови раздвојени низови могу бити одраз некадашње разлике између „делотворног“ и „могућег“ (Мет.2007: 1012a20), а начин на који Аристотел говори о тим разликама „узрока“ указује на мисао у језику „активног типа“, тј. указује на језички тип у коме је на више нивоа маркирана разлика „делотворно“ – „могуће“, или, како то данашња лингвистика назива, разлика „актив –инактив“ (исп. фус. 7, в. Грковић-Мејџор 2006).

- Драгићевић Р. (2007), *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике, Београд.
- Кат. (1954): Aristotel, *Kategorije*, Kultura, Beograd (предговор и превод Мирослав Марковић).
- Кат. (1970): Aristotel, *Organon*, Kultura, Beograd, 1-50 (предговор Богдан Шешић, превод Ксенија Атанасијевић).
- Кат. (2008): Aristotel, *Analitika I-II, Kategorije, O izrazu, Paideia*, Beograd, 5-74 (превод, коментари и напомене Благојевић У. Слободан).
- Мет. (2007): Aristotel, *Metafizika*, Paideia, Beograd (превод, коментари и напомене Благојевић У. Слободан).
- О изр. (2008) (в. Кат.2008, 77-120).
- Радић Ј. (2007), „Аристотелово учење о појму, речи и категоријама“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику L*, Нови Сад, 715-731.
- _____ (2007а), „Кажи реч – позитивна вредност у језику“, *Јужнословенски филолог LXIII*, Београд, 97-120.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Институт за српски (/српскохрватски језик) САНУ, Београд, 1-17.
- Савић М., Цветковић В., Цекић Н. (2003), *Филозофија за средњу школу*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Dukat Z. (2003), *Gramatika grčkoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Gorski O., Majnarić N. (1976), *Grčko-hrvatsko ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb.
- Ivić M. (2000), „Боје у језику“, *Lingvistički ogledi, tri*, Biblioteka XX vek, Beograd, 7-52.
- _____ (2006), „О pridevima visok i veliki“, *Jezik o nama*, Biblioteka XX vek, Beograd, 63-89.
- Kristal D. (1988), *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit, Beograd.
- Popović, T. (2007), *Rečnik književnih termina*, Logos Art, Beograd.
- Riz V. (2004), *Rečnik. Filozofija i religija (istočna i zapadna misao)*, Dereta, Beograd.
- Ristić S., Radić-Dugonjić M (1999), *Reč, smisao, saznanje*, Filološki fakultet, Beograd.
- Rečnik filozofskih pojmova*, БИГЗ Publishing, Београд 2004 (prevod sa nemačkog).
- Sapir E. (1992), *Jezik*, Dnevnik, Novi Sad.
- Simeon, R. (1969), *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Sosir F. (2004), *Spisi iz opšte lingvistike*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad.
- Srpskohrvatski jezik*, Enciklopedijski leksikon Mozaik znanja, Interpres, Beograd 1972.
- Šešić B. (1983), *Osnovi logike*, Naučna knjiga, Beograd.
- Vigotski L. S. (1996), „Мишljenje и говор“, *Problemi opšte psihologije (tom drugi)*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Vitgenštajn L. (1969), *Filosofska istraživanja*, Nolit, Beograd.

<Резюме>

Пароним как грамматическо-логический термин

Йованка Радич

Термин *пароним* начал появляться в логических трактатах Аристотеля, а именно в *Категориях*, в вводной части *Органона*. В базисной части текста *пароним* используется как логическое понятие противопоставленное понятию *понятие*, т.е. *имя-понятие*. Там *пароним* назывались зависимые или зависимо употребленные единицы, которыми в речи выражаются „свойства“ вещей (*бео* /*снег*/, *бела...*, *бели...*, *белети*, *белити се...*; *храбар...*, *храбро*, *храбрије...*, *храбрити се...*; *градски...*; *трчати*, *трчим*, *трчао сам...*; *воleti*, *волим...*, *воьен...*), т.е. единицы находящиеся в „паронимическом“ отношении по отношению к понятиям. Применение терминов *парѡννμα* (*паронимно*) показывает, что отношение *имя-понятие* – *пароним* равно отношению между существительным или субстантивным, понятным употреблением слов с одной (*бело*, *белац*, *белина*; *храброст*, *храбрење*; *трчање*, *тркач*, *тркачица*, *тркалиште*; *љубав*), – и прилагательным (наречием) и глаголом или адъективным, адвербиальным и глагольным употреблением слов, с другой стороны. Заметно што этому отношению близко понятие Витгенштейна (L. Wittgenstein) „грамматика слов“, а парониму в большой степени отвечает понятие „семантический примитив“ („semantic primes“) в современной лингвистике.

Замечается, што оппозиция *пароним* – *понятие* оставлена без внимания в определении паронима из I главы Категорий, так что это составляет основу для появления неадекватных комментариев, согласно которым паронимы „находятся в середине между омонимами и синонимами, принимая участие и в одних и в других“. Предполагается, что это как раз и является причиной того, что в течение последующих эпох, в различных интерпретациях Аристотеловой категоризации понятий, термин потерял свое првобытное применение и что начали его дефинировать как лингвистический термин, обладающий недостаточно уточненным значением. С таким, неопределенным значением, термин употребляется и в современной лексикологии.

<Key words>

Paronym, concept, grammar of words, semantic primitive, vocabulary, grammar, logic, Aristotle

<주제어>

동원어, 개념, 단어 문법, 의미 원소, 어휘, 문법, 논리, 아리스토텔레스

논문접수일(Submitted): 2009.12.15.

논문심사일(Reviewed): 2010. 1.4.~ 1.30.

게재확정일(Accepted): 2010.2.5.

jovanka.radic@gmail.com